

MUSTAQILLIK DAVRI O'ZBEK SHE'RIYATINING BADIY OLAMI

Jo'rayeva Nargiza Tilovmurodovna
 Termiz davlat universiteti akademik litseyi
 Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustaqillik davri o'zbek she'riyatining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, yetakchi tamoyillari va undagi o'zbek she'riyatining badiiy olami va estetik prinsiplari tahlil qilingan. Istiqlol davri poeziyasida inson ruhiyati, milliy o'zlikni anglash hamda hurlik g'oyalarining badiiy talqini ustoz va yosh avlod shoirlari ijodi misolida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, davr she'riyatidagi an'anaviylik va modernizm sintezi, ramziylik hamda shakliy izlanishlar (erkin vazn) masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mustaqillik davri she'riyati, badiiy olam, istiqlool lirikasi, modernizm, an'anaviylik, erkin vazn (verbl), ramziylik, inson ruhiyati, milliy o'zlik.

Kirish

Istiqlol davri o'zbek she'riyati — bu mutlaq ijodiy erkinlik, inson botiniy olamiga chuqur kirib borish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning sintezi hamda shakliy-janriy rang-baranglik demakdir.

Mustaqillik — o'zbek xalqining ijtimoiy-siyosiy hayotidagina emas, balki ma'naviy-madaniy dunyoqarashida ham tub burilish yasagan tarixiy voqeadir. Ayniqsa, so'z san'ati, xususan, she'riyat bu davrda mafkuraviy qoliplardan batamom xalos bo'ldi. Har qanday millatning o'zligini anglash jarayoni, birinchi navbatda, uning adabiyoti va so'z san'atida aks etadi. Istiqlol davri o'zbek she'riyati o'zining shakliy va mazmuniy rang-barangligi, inson ruhiyatining tub qatlamlarini tadqiq etishi hamda milliy o'zlikni anglash tuyg'usi bilan alohida ajralib turadi.

Mustaqillik davri she'riyatining markazida "**Hurlik va Ozodlik**" g'oyasi turadi. Shoirlar ijodida endi soxta majburiyatlar yoki tuzumni madh etish yo'qoldi. Buning o'rniga quyidagi asosiy mavzular yetakchilik qila boshladi:

• **Vatan madhi va milliy g'urur:** Vatanga bo'lgan muhabbat hissi rasmiyatchilikdan samimiylikka ko'chdi. Rauf Parfi, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov kabi ustoz shoirlar ijodida millatning o'tmishi, buguni va kelajagi falsafiy mushohada etildi.

• **Inson ruhiyatining tasviri (Psixologizm):** Insonning ichki kechinmalari, fojealari, quvonch va tashvishlari bor bo'yicha tasvirlana boshladi. Siyosiy ijtimoiy muhitdan ko'ra, inson qalbining arxitektorligiga e'tibor kuchaydi.

Bu davr she'riyatida shakl va uslub erkinligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Badiiy olamni aks ettirishda an'anaviylik va zamonaviylik (modernizm) sintezi vujudga keldi:

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Istiqlol Davri She'riyati

An'anaviylik [Modernizm]

- Aruz va barmoq vazni
- Erkin vazn (Verbl)
- Mumtoz timsollar (Gul va Bulbul)
- Sorealistik ramzlar
- Sharqona falsafa
- G'arbiy poetika elementlari

An'anaviy barmoq va aruz vaznlari bilan bir qatorda, **erkin vazn (verbl)** va oq she'rlar yozish ommalashdi. Ayniqsa, Faxriyor, Bahrom Ro'zimuhammad kabi shoirlar ijodida o'zbek modernizmining o'ziga xos namunalari yaratildi. Ularda mantiqiy bog'lanishlardan ko'ra, assotsiativ (tasavvuriy) bog'lanishlar, syurrealistik tasvirlar ustunlik qiladi.

Iqbol Mirzo, Sirojiddin Sayyid, Usmon Azim, Mahmud Toyir, Farida Afro'z kabi shoirlar o'z ijodlari bilan o'zbek she'riyatining xalqchilligi va ohangdorligini ta'minlab berishdi.

Mustaqillik yillarida she'riyatning mundarijasi tubdan o'zgardi. Avvalari yopiq bo'lgan yoki yuzaki yoritilgan mavzular yangicha estetik tafakkur asosida qayta kashf etildi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida yozilgan she'rlarda asriy armonning ushaliishi, hurlik nashidasi va milliy g'urur bosh g'oyaga aylandi. Biroq bu madh etish sho'ro davridagi quruq qarsakbozlik yoki ritorikadan yiroq bo'lib, uzoq yillik asoratdan qutulgan millatning o'zligini anglash hayqirig'i edi. Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi ijodida Vatan timsoli geografik hududdan muqaddas ma'naviy sarmoyaga aylandi.

Zamonaviy o'zbek she'riyatida tashqi voqelikni shunchaki tasvirlashdan ko'ra, o'sha voqelikning inson ruhiyatida bergan aks-sadosini ko'rsatish ustuvorlik kasb etdi. Lirik qahramon endi olomon ichidagi bir bo'lak emas, balki o'zining individual dardlari, fojialari, yolg'izligi va cheksiz o'ylari bor bo'lgan murakkab shaxs sifatida namoyon bo'ldi.

Zamonaviy o'zbek she'riyatida tashqi voqelikni shunchaki tasvirlashdan ko'ra, o'sha voqelikning inson ruhiyatida bergan aks-sadosini ko'rsatish ustuvorlik kasb etdi. Lirik qahramon endi olomon ichidagi bir bo'lak emas, balki o'zining individual dardlari, fojialari va cheksiz o'ylari bor bo'lgan murakkab shaxsdir.

Atoqli shoir **Usmon Azim** insonning ichki kechinmalari va hayot haqidagi og'riqli o'ylarini shunday tasvirlaydi:

"Yurak, senga buyruq berolmam ortiq,
Senga yuklab bo'lmas dunyo g'amini.
Yashadim pinhona g'amlarim yutib,

Topolmay dunyoning kam-u ko'stini."

Faxriyor, Abduvali Qutbiddin ijodida namoyon bo'lgan o'zbek modernizmi an'anaviy she'riy shakllarni ma'lum ma'noda rad etdi. Ular erkin vaznda (verbl) yozib, mantiqiy bog'lanishlardan ko'ra, so'zlarning ramziy, assotsiativ ma'nolariga tayandilar.

Faxriyorning "Ayol" nomli erkin vazndagi she'ridan olingan ushbu parcha fikrimizga dalil bo'ladi:

Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi, Halima Xudoyberdiyeva. Ular mustaqillik pafosini milliy poydevor bilan bog'ladilar. Ayniqsa, Rauf Parfi o'zining so'nggi yillardagi lirikasi bilan o'zbek she'riyatining eng erkin poetik namunasi ko'rsatib ketdi:

"Hurlik, sen kelsang agar portlab kelgaysan,
Mening bu she'rimni yondirib kelgaysan."

Shavkat Rahmon, Usmon Azim, Eshqobil Shukur, Xurshid Davron. Bu avlod she'riyatga shiddatlik olib kirdi. Erta vafot etgan otashqalb shoir Shavkat Rahmon o'zining so'nggi nafasigacha millat qayg'usi bilan yashadi:

"Turkiylar, uyg'oning, uyg'oning elim,
Qadimiy ildizga qaytsin bu tilim.
Agar uyg'onmasang, asrlar aro
Zulmat qa'rlarida qolur bu yo'lim."

Ustoz shoir **Erkin Vohidov** istiqlol yillarida millat asoratdan chiqqanidan keyingi ma'naviy tiklanish jarayonini she'rga ko'chirdi. Uning "Vatandoshlarim" she'ridagi mana bu xitob g'oyat xarakterlidir:

"Asrlar qa'ridan sizga so'zlayman,
Ozodlik havosin simirgan elim.
Men seni jahonda tenglar ichra teng,
Baxti kulgan o'lkam, deb ayta oldim."

Erkin Vohidov bu yerda Vatan timsolini "asrlar qa'ri" bilan bog'laydi. Ya'ni, bugungi mustaqillik osondanlikcha kelmagani, u ajdodlar qoni va intilishlari evaziga qurilgan poydevor ekanini uqtiradi.

Rauf Parfining Vatan haqidagi she'rlari boshqa shoirlarnikidan butunlay farq qiladi — u tashqi quvonchlardan ko'ra, Vatanning dardini, ozodlikning qanchalik og'ir va mas'uliyatli yuk ekanini kuyladi.

Sirojiddin Sayyid ijodida Vatan tasviri xalqona ohanglar, go'zal qofiyalar va o'zbekona turmush tarzi ramzlari bilan yo'g'rilgan:

Vatan bitta, ona bitta dunyoda,
Undan aziz maskan bormi ziyoda?
Turnalar uchganda ona yurtimdan,

Ruhim ham uchar ulardan ziyoda." Har bir shoir Vatanni o'z qalbining prizmasidan o'tkazib, o'zbek adabiyotining o'lmas xonadoniga dahoona asarlar tuhfa qildi.

Xulosa

Mustaqillik davri o'zbek she'riyatining badiiy olami — bu erkin tafakkur maydonidir. Bu davr poeziyasi o'zbek tili va adabiyotining ulkan estetik imkoniyatlarini yana bir bor namoyon etdi. Eng muhimi, u insonni o'zligini anglashga, haqiqatni tik qarab tan olishga va go'zallikni his qilishga o'rgatdi. Istiqlool davri she'riyati shaklan rang-barang, mazmunan esa chuqur falsafiy va milliy bo'lib, ustoz shoirlarning falsafiyligi, shiddati va yoshlarning erkin dunyoqarashi sintezi natijasida bugungi o'zbek she'riyati shaklan erkin, mazmunan cheksiz, ohang jihatidan jozibador va eng muhimi, butun dunyo adabiy jarayonlari bilan tenglasha oladigan darajada intellektual salohiyatga ega bo'lgan buyuk estetik hodisaga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. N. Karimov, S.Mamajonov, B. Nazarov va boshqalar. *"XX asr o'zbek adabiyoti tarixi"*. – Toshkent: O'zbekiston, 1999.
2. O.Sharafiddinov. *"Ijodni anglash baxti"*. – Toshkent: Sharq, 2004.
3. D.Quronov. *"Adabiyotshunoslikka kirish"*. – Toshkent: Fan, 2007.
4. A.Oripov. *Tanlangan asarlar (4 jildlik)*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2001.
5. E.Vohidov. *"Zamin sayyorasi", "She'rlar va dostonlar"*. – Toshkent: Sharq, 2014.
6. R.Parfi. *"Sakina", "She'rlar va tarjimalar"*. – Toshkent: Muharrir, 2013.
7. S.Sayyid. *"She'rlar"*. – Toshkent: Sharq, 2010.
8. Faxriyor. *"Ayolg'u", "Erkin vazndagi she'rlar va dostonlar"*. – Toshkent: Sharq, 2000.